MARTIN ŠRAJER / 11. 6. 2019

Diktátor času

Projekt Laterny magiky, unikátním způsobem kombinující divadelní inscenaci s filmovými projekcemi na několika plátnech, původně vznikl jako součást kulturního programu československého pavilonu na výstavě EXPO 58 v Bruselu. Zásluhou velkého zájmu se Laterna osamostatnila a za pečlivého dohledu Státní bezpečnosti začala cestovat po světě, vydělávat peníze a dokazovat, že Československo je (nejen) technologicky stejně vyspělé jako západní státy. K výjezdům do zahraničí se později připojila stálá představení v Praze. Současným dějištěm představení, jejichž čas a rytmus nemilosrdně určuje stroj, je budova Nové scény Národního divadla.

Pro svou mnohaletou historii a experimentální povahu, kombinující různá média a zapojující nové technologie, podněcuje Laterna zájem badatelů z celé řady oborů. Interdisciplinární charakter a intermediální perspektiva jsou vlastní také knize *Diktátor času: (De)kontextualizace fenoménu Laterny magiky*, vydané Národním filmovým archivem ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a navazující na výstavu Laterna magika: Dekonstrukce a aktualizace, která bude až do konce července k vidění v brněnském Domě umění.

Lucie Česálková a Kateřina Svatoňová ve výpravné, na obrazový doprovod mimořádně bohaté publikaci syntetizují výsledky výzkumného projektu Národního filmového archivu „Laterna magika. Historie a současnost, dokumentace, uchování a zpřístupnění“, který zpracovává filmové materiály Laterny magiky ze soukromých i veřejných sbírek, písemné archiválie vztahující se k projektu i rozhovory s pamětníky. Ve třech obsáhlých kapitolách, na čtyřech stech stranách nenabízejí jenom nový pohled na dějiny českého filmu, divadla či výtvarného umění od konce padesátých do začátku devadesátých let. Zároveň s pomocí řady teoretických konceptů zvažují možnosti výzkumu intermediálních dějin a otevírají obecnější témata svobodné tvorby v nesvobodné době či obchodního a politického využívání umění.

Vrstevnatosti fenoménu Laterny magiky, jejíž podoba a cíle se v průběhu let proměňovaly v reakci na dobové technologické, politické či umělecké okolností, tudíž odpovídá také forma textu, který se dle slov z prologu „přibližuje polyekranové struktuře, multimediálnímu kaleidoskopu a hře forem, na nichž byla Laterna magika založena.“ První ucelená publikace věnovaná projektu kombinujícímu různé tradice a mediální principy tak nikdy nezůstává na jedné úrovni. Při čtení jednotlivých oddílů, řazených za sebe spíše na způsob odkrývání mnoha vrstev (s řadou překryvů a návratů) než chronologicky, si díky zohledňování rozličných kontextů vždy zároveň uvědomujeme mnohoznačnost a otevřenost, kterou se Laterna magika jakožto nesnadno uchopitelný průsečík různých vlivů, záměrů a zájmů vyznačovala.

Teoretizování o intermedialitě Laterny magiky je příkladné zohledněním výzev, před které projekt stavěl nejen jeho autory (od inženýrů přes scénografa a režiséra po herce, tanečníky a agenty StB), ale také diváky, sledující simultánně synchronizované dění na plátně i na pódiu a scelující do pevnějšího tvaru jednotlivé fragmenty. O úroveň výš nás zavádí přemýšlení nad Laternou v mezinárodním kontextu, kde sloužila jako nástroj propagující Československo a jeho politiku a kulturu a otevírající nové obchodní možnosti. Její pojetí se tak měnilo nejen dle podmínek doma (pozoruhodné je zejména přiblížení jejího vzpírání se uměleckým normám během normalizace), ale také na základě reakcí v zahraničí.

Přes odborné zaměření knihy, myšlenkovou rozbíhavost, výrazně teoretickou, ničím „hmatatelným“ nepodepřenou povahu řady odstavců a vydatný poznámkový aparát není nadstandardní hutnost textu vykoupena jeho menší čtivostí. Věty jsou přiměřeně dlouhé, sdělení i díky průběžnému shrnování podstatných poznatků a zasvěcování čtenářů přicházejících ke knize z různých oblastí srozumitelná. Odstavce zároveň oživuje množství citací z dobového tisku či úst spoluautorů Laterny, mezi nimiž narazíme na osobnosti jako Alfréd Radok, Josef Svoboda, Evald Schorm, Jan Švankmajer či Zdeněk Liška. K lehkému čtenářskému diskomfortu přispívají pouze dvě grafická ozvláštnění: standardně velké červené číslice (namísto běžného horního indexu), odkazující k poznámkám pod čarou, a názvy publikací, filmů a představení, vyznačené namísto klasické kurzivy křiklavě zelenou, oči tahající barvou.

Přes nepopiratelnou praktičnost tohoto řešení při zpětném dohledávání poznámek a názvů jsou při samotném čtení změny barev textu spíše rušivé a společně s nadměrným

formátem knihy vybízejí k úvahám nad disharmonií mezi estetickým objektem, chloubou grafika, kterou si vystavíte na kávový stolek, a objevnou, obsaženými informacemi i komplexním způsobem uvažování nad (multi)medialitou záslužnou publikací k opakovanému listování. *Diktátor času* tak ve druhém plánu podněcuje k inspirativním úvahám nejen pečlivým popisem ambivalencí, které v sobě v průběhu let nesla a zrcadlila samotná Laterna magika, ale také svou vlastní podobou, vyvolávající napětí mezi textem a formou jeho prezentace, přesahující a podvracející hranice naučné literatury.

Lucie Česálková, Kateřina Svatoňová: *Diktátor času: (De)kontextualizace fenoménu Laterny magiky*. Praha: Národní filmový archiv, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019.